

MINARIK, SONNENSCHIN ÉS A TÖBBIK

A történelem sorsa

VÁRKONYI BENEDEK

ZSIDÓ SORSOK MAGYAR FILMEN.

A sors soha nem megy ki a divatból. Különösen akkor nem, ha a sors rossz, ráadásul folyton ismétlődik az emberiség történelmében. Különböző korok tudnának mesélni arról, hogy milyen sorsot rendeltek egy-egy közösségnek vagy egy-egy embernek. A huszadik század különösen jeleskedett abban, hogy millióknak rossz sorsot adjon. És ez meglátszik az emlékezeten, azon az emlékezeten is, amelyet a filmművészet hozott létre. Mert a film külön emlékezetet teremt, saját világot, ahogyan a regény vagy festmény is, és minden olyan műfaj, amely a képzeletre épít. A képzelet azonban nem tiszta, mert minduntalan a valóság áll mögötte, e könyvben éppen az, amely a zsidók valósága volt a huszadik században. A „zsidó sors” már önmagában baljóslatú kifejezés; lehetne éppen derűs vagy közömbös is, de a történelemből tudjuk, hogy a két és félezer éves üldöztetés nyomán erre kevés lehetőség akadt. Több mint száz film tűnik föl a *Zsidó sorsok magyar filmen* alcímű könyvben, persze ebből sokkal kevesebb jelenik meg elemzés tárgyaként, de a szám így is nagy marad, amiből az látszik, hogy nemcsak a „téma” fontos, hanem figyelemreméltó a rendezők, alkotók érzékenysége is. Vagyis az, hogy évekkel vagy évtizedekkel a megtörtént elképzelhetetlen után a filmművészeket szüntelenül izgatja a lehetetlen: hogy megjelenítsék azt, amit nem lehet, s ezt tudják is. Hogy filmre vigyék azt a borzalmat, amit azóta sem hevert ki az emberiség, s amit azóta is személyes sorssá kell alakítani, hogy egyáltalán felfogjuk. Ilyen alkotások állnak e könyv közep-pontjában.

Alig száz év nem nagy idő a történelemben, de a film történelmében igen, mert egyelőre nagyjából ennyi a története. Ám e száz esztendő Magyar-

országon is sok művet hozott. A könyv így a század elejétől kezdi fölvonultatni azokat az alkotásokat, amelyek a zsidó életet, a miliót hozzák közel, vagy éppenséggel egy ember életéből mutatnak meg pillanatokat. A *Pesti zsidó*, a *Simon Judit* vagy a *Szulamit* a némafilmek esetlen világát mutatják, és az esetlenségen rendszerint nevetünk. Ezek a filmek azonban meglátszik, hogy drámai levegőben vagyunk. Ekkor ugyan még nem nehezedett a magyar zsidóságra a harmincas-negyvenes évek soktonnás súlya, de ma már jól tudjuk, hogy minek a kezdetét látjuk.

A történelemtől van itt szó; azaz arról, hogyan lehet a történelem iszonyatát a későbbi nemzedékekkel is éreztetni. S van még egy különlegesség. A némafilmek mögött földereng egy másféle világ is; az, amely éppen ezeknek az alkotóknak a sorsa. Akik gyanútlanul dolgoznak, színészkednek vagy rendeznek, mígnem a harmincas évek vége felé az ő saját sorsuk is a későbbi filmek tárgya lesz; vagyis az, hogyan zárja ki őket zsidóságuk miatt a Színészkamara, hogyan fosztja meg őket munkájuktól, és hogy mennyire változtatja meg egy könyörtelen rendszer az életüket, akár vállalt, akár a hatalom által rájuk erőltetett származásuk miatt. Mintha egy kettős spirál csavarodna e könyvben előttünk.

Melyben nemcsak a „nagy” filmek és „nagy” rendezők tűnnek föl, mint Jancsó Miklós, Szabó István vagy Fábri Zoltán, hanem mindazok, amelyekről a könyv szerzői úgy gondolták, hogy érdemes megvizsgálni őket, mert nyíltan vagy a gondolatok mélyén a zsidó sorsot mutatják meg: Forgács Péter, Gazdag Gyula vagy Gárdos Péter műve. Azok a sorsok, amelyek itt egymás után fölvonulnak a megidézett filmek révén, ezerfélék. Ahogyan az életben. Mintha a könyv

ön maga is ezt az ezerféleséget célozná meg, azzal az ezerféle műfajjal dolgozik. Vannak közöttük filmtörténeti leírások, esztétai elemzések, tanulmányok, készakart szubjektív vallomások, értő kritikák és történészi léptékű gondolatok, ezek adják a könyv gerincét és értelmét. És persze olyanok is akadnak, amelyek inkább csak leírják, hogy mit látunk, ami kevésbé mozgatja meg a képzeletet, elvégre erre ott volna maga a film. De a könyv akármelyik pontján járunk is, muszáj gondolkodnunk. Mert ki tudja, hányadszor tér vissza a már több mint hét évtizedes kérdés: egyáltalán lehetséges-e megjeleníteni mindazt, ami volt. Ami ott volt a szögesdrót mögött, a barakkokban, a gázkamrákban. Ma úgy tudjuk, hogy nem lehet. De olyan a történelem – és az ember – természetű, hogy ebbe nem nyugszunk bele, és mindig lesznek olyan alkotók, akik nem hajlandók elfogadni az esztéták és filozófusok véleményét. A filmtörténet nagy szerencséjére. Mert szinte külön film is készülhetett volna arról, hogy a holocaust után mikor, mennyire óvatosan, mekkora – sokszor talán szükségtelen – tapintattal fogtak rendezők ahhoz, hogy filmre vigyék a múltat, és hogy mikor, mennyire engedték közel magukhoz ezt az elmondhatatlanul gonosz történelmi pillanatot. Ha egymás után végignéznénk a könyvben elemzett filmalkotásokat, akkor nemcsak az a múlt jelenne meg előttünk, amelyet a filmek akarnak megmutatni, hanem az is, amelyet e filmek egymásutánjának története jelent; hogy az ötvenes, hatvanas vagy hetvenes évek rendezői hogyan gondolják el e múltat. Külön történet, amelyen talán sosem gondolkodtunk volna el, ha nincs az a szerkesztői kéz, amely ezeket az írásokat kiválogatja, és az olvasónak adja.

A Surányi Vera szerkesztette kötetben olvasható kritikák, tanulmányok és elemzések most második, bővített kiadásban jelennek meg; tizenöt évvel ezelőtt adták ki először, csak hogy azóta sok olyan mű született, amely nemcsak számunkra fontos, ilyen a *Sorstalanság*. És az utóbbi hónapokban kiderült, hogy készült egy másik, világot felkavaró film is: a *Saul fia*. De különben a történelem már aligha változik. Ám lesznek megint újabb és újabb alkotások, amelyek a lehetetlen ellenére mégiscsak letaglózzák majd a nézőt. Azt ábrázolva, amit pedig már jól tudunk.

MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET / SZOMBAT, 2016.

A HOMELAND ÉS EURÓPA

Nincs jó döntés

KRÁNICZ BENCE

A HOMELAND ÚJ ÉVADÁBAN BERLINT FENYEGETI A TERROR, DE NEM CSAK EMIATT ÉREZZÜK KÉNYELMETLENÜL KÖZELINEK A VESZÉLYT.

Annak idején a tévésorozatok presztízsnövekedésében kulcsszerepet játszó 24 indulása egybeesett George W. Bush terror elleni háborújának kitörésével. A 24 producereinek következő sorozata, a *Homeland* már a Bush utáni Amerika terrorképét mutatja fel: noha valahol mélyen, a civilek elleni dróncsapásokon és közel-keleti diktátorokkal kötött alkukon túl még kivehetőek a „jó ügy” körvonalai, a CIA ügynökei régóta fáradt és kiábrándult, vagy egyenesen amorális kívülállók.

Az egyre aljasabb hírszerzési játszmából szállt ki a sorozat hősnője, Carrie Mathison az 5. évadra. Az új részekben már Berlinben, egy emberi jogi visszaélésekkel foglalkozó magánalapítvány munkatársaként találkozzunk vele. A megváltozott helyszín nemcsak a sorozat kulisszáit frissítette fel, hanem új problémákat is hozott. Éppen a legjobbkor: a *Homeland* egybehangzó vélemények szerint a 3. évadára veszítette el kezdeti lendületét, Carrie szerelmével, a terroristákhoz veszélyesen közel

került Brodyval érezhetően nem tudtak már mit kezdeni az alkotók. Brody halála után felgyorsult a tempó, a 4. etap dramaturgiája a 24 szűk időkeretbe szorított cselekményvezetését idézte, hasonlóan a mostani, immár történetében is új motívumokkal gazdagodó szezonhoz.

A legfontosabb változás, hogy a *Homeland* az eddigieknél sokkal közelebb került a friss világpolitikai eseményekhez. Bár a tavaly nyári forgatás miatt a szóba kerülő „párizsi terror” alatt még nem a sokkoló novemberi lövöldözést, hanem a Charlie Hebdo szerkesztőségében rendezett vérengzést értik a szereplők, de enélkül is marad elég aktualitás: a Németországban különösen nagy vihart kavart lehallgatási botrány, a szivárogtató hackerek és bevándorlók jogainak kérdése, a civil szervezetekre helyezett hatósági nyomás olyan témák, amelyekkel Magyarországon is a napi hírek között találkozhatunk.

„Csak rossz és még rosszabb létezik”

(Claire Danes)

Carrie idillinek tűnő hétköznapijai sem tartanak sokáig: néhány nap leforgása alatt kétszer is merényletet kísérelnek meg ellene. (Másodjára ráadásul régi harcostársát és barátját, a CIA bérnyilkosaként egyre mélyebbre csúszó Quinnt utasítják, hogy végezzen Carrievel.) Az évad során aztán egy áruló, az oroszokkal összejátszó ügynök mesterkedései, a német és amerikai titkosszolgálatok illegális megfigyelési gyakorlatát leleplező dokumentumok, illetve a vegyi fegyver bevetését tervező

berlini dzsihadisták körül bonyolódik a cselekmény, magas fordulatszámon, a régi nézőket is meglepő, merész fordulatokkal.

A *Homeland* legutóbbi szezonja azonban nem a csavaros történet miatt válik különösen izgalmassá, hanem a minapi közéleti események révén felvetett etikai és politikai kérdések miatt. Két új női figurának jut fontos szerep: a CIA berlini központjának vezetője, Allison valójában több mint egy évtizede az oroszoknak kémkedik, a Carrie-t is alkalmazó Düring Alapítvány újságírója, Laura pedig szinte irritáló eltökéltséggel próbálja aláásni a hírszerzők munkáját. A két nő elszántsága és bátorsága Carrie állhatatosságát idézi. Miközben mindhárman egymás ellenfelei, igazságukat éppúgy felismerjük, mint hibáikat – egy hosszabb flashbackben még az egyértelműen gonosztevéként ábrázolt Allisonnal is együtt érezhetünk. A párhuzamos igazságok megmutatása a terror elleni háború kilátástalanságát húzza alá: az ezrek életét befolyásoló döntésekben senki sem tarthat ki nyugodt lelkiismerettel az elvei mellett. Felelőssé válnak-e a civil szervezetek a terrorveszélyért, ha nem fogadják el a hatóságok brutális módszereit? Meddig kell bűnhődni az ügynököknek azért, ha érző emberként viselkednek? Hogyan éljük túl a szégyent, ha az egyéni szabadságról szótt magasztos eszméket sutba dobva sem menthetjük meg az ártatlanokat?

A dilemmáknak a térben is közelebbi problémák, a nyilvános politikai viták sokat hallott érvei miatt lesz valódi tétje az európai néző számára. Az utolsó epizód érzelmi csúcspontja – amely a széria földhözragadt közelítésmódjától merőben szokatlan, transzcendens húrokat penget – azért működik igazán, mert egyetlen jelenetbe sűríti az évad legnagyobb, fájdalmas tanulságát: a minket körülvevő káoszban csak rossz és még rosszabb döntés létezik.

HOMELAND: A BELSŐ ELLENSÉG (5. évad) - amerikai, 2015. Készítők: **Alex Gansa** és **Howard Gordon**. Kép: **David Klein**. Zene: **Sean Callery**. Szereplők: **Claire Danes** (Carrie), **Rupert Friend** (Quinn), **Miranda Otto** (Allison), **Sebastian Koch** (Düring), **F. Murray Abraham** (Dar Adal). Gyártó: **Teakwood Lane Productions / Cherry Pie Productions**. **HBO** bemutató.

